

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

25.

KIK, MIK?

Halászzommal a ringó ladikban ülve osztottuk gólyaélményekkel telirajzolt kártyáinkat. Nem udvariasságból, sem egymást okosságban felülmúlni akaró törekvésektől sarkantyúzva, de még a bor se hajtotta eszünk malmát. Hanem pár órai vele együtt mulatásomból bölcsen beláttam, hogy van az én beszélő társam olyan bolondos, mint jómagam. Neki sem kell ahhoz innia, hogy megrészegedjen az emlékeitől, az átélt szépségektől, szomorúságoktól, az élet mámoros nedűjétől.

Szava tódulásában magamra ismerve az is fölsejdült előttem, ez veszedelmesebb szenvedély, mint az italozás. Abból ki lehet józanodni. Az élet bódulatából soha! De hát erről szót se! Nem egymás dicséretében versenyeztünk, kölcsönösködünk. Gólyáztunk.

Zoli csak testi mivoltában, kerekre nyílt szemével tanúsította, hogy velünk tart, amúgy gondolatban, tán a gólyák téli szállásainál is messzibb.

A halász osztotta a lapot.

— Azért magát sem a gólya költötte!

— Tán nem, de a rokonságot nem tagadom meg tőlük.

Szülőföldem kiskoromban sem várta terített asztalával a gólyákat. A szurok-fekete föld ugyan évszázadokkal korábban teli lehetett a Maros fattyú medreinek, ereinek, tavainak vízronáival, az akkori gólyák régóta ismerhették a tájat. Hanem azok ivadéakai közül már csak két pár tudta a hozzánk vezető utat.

Egyik ott lakott a kertlábkban, az öreg Ūrge Miska határi csősz szalmafedelű háza kéményén. Azok március közepi érkezésén úgy tudtunk mi gyerekek örülni, az egész iskolát fölbolydítottuk érkezük hírével.

Látványuk drágább volt, mint az álmunkban talált kincs. Tudtuk korán korábbi álmunkból, hogy már egyszer álmodtunk ilyet, mire fölébredtünk, elhessent a szerencse. De most szorítsunk! És szorítottunk nagy vigyázásunkban a madaraknak. Az első napokban csak lábujjhegyen közelítettük a roskatag házat, s örömmüket nem adtuk volna egy vak lőért. Hanem az öreg Ūrge, meg a szabadkémény füstjétől vaksi felesége úgy örült, mint mi. Órákat ültek az udvari lócán, nézték őket. Suttogva kérdeztük:

— A tavalyiak?

— Hát melyikek volnának! A mieink! A szavuk járásáról, lábuk emeléséről, szárnyuk suhanásáról, köszönő kelepelésükről megismerem őket. Ahogy falum hangjának szavát száz faluéból kihallom, hát a gólyáinkét? Ötvenéves ez a fészük. Lehetne öregebb, mert volt. De az előző ház meggyulladt, vele égett a fészek. Ūres volt már, szerencsére.

Ha kocsira raknám házukat, kitenne egy vendégrudas rakományt. Ahogy megjönnek, mindig tesznek hozzá. Tudják a címünket. Nemcsak a falu nevét, házunk számát is. Néha hajnalra érkeznek. Mikor hogy jön ki nekik a lépés. Reggel megébredek, megyek az udvarra, rám köszönnek a cakók. Én meg kalaplevéve viszsa. Megjöttetek? Megismernek, ahogy én őket. Mondhatjuk, hogy személyes ismeretségben vagyunk, a családhoz tartoznak. A gagó értelmes, hűséges, akár a jó

kutya. El nem téveszti, hagyja a fészket, ha csak nem üldözik, vagy valami baj, halál nem éri. A mostaniak majdnem húsz éve ide járnak. Ha elvesznek, nem tudom, hagyatkoztak-e utódaiknak, hogy csak jöjjenek erre a háztetőre, jó helyük lesz nálunk.

Igaz, talán tudják, hogy várjuk őket. Ó, milyen legyöngülten jönnek néha. Ha viharok, jeges és ólmos esők szakadnak rájuk az úton. Ha zord az idő, itthon sem kaphatnak legelőre. Napokon át csak támolyognak. Ülnek szemben egymásnak, a szájukat alig tudják kinyitni. Ilyenkor egy kis csirkebelet, nyúlbeltsőséget, főzött répát rakok a szénvonóra, föltűzöm eléjük az eresz teteféjére. Kedveskedek nekik, ha hideg tavaszokra érnek. Amikor még alszik a bogárság. Nem talál élelmet a szegény. Koldul. Reggelente rám köszönnék. Hol az egyik, hol a másik. Néha ketten is egyszerre. Kínálásaimat nem vetik meg. Lekelepelnek rám. Valósággal leszólnak a kéményről. Nem csoda. Apámék apjáék is ezt a házat lakták. És tán a mostani gólyák nagyapjáék is, fölfelé a csillagos égig.

Legendákat, kitalálásokat, a gólya természetétől idegen zagyvaságokat az öreg Ūrge soha ki nem ejtett a száján. Minek is tette volna. Tudott valóságos históriát eleget. Éveinek röptével gólyaérkezéskor, ahogy nagy zajgással beseregeltünk az udvarukba, pisszre intett bennünket, s mintha feleségének mondta volna, nekünk adta értésünkre a piros csőrűekről való tapasztalásait.

Amikor sáros tollazattal érkeznek, abban az évben jó termésre szabad gondolni. Hanem, mikor kifürödve, csillogó fehérben, feketében jönnek, bizony szoronghat a határi csősz, a madarak sok ős tapasztalata után megjövendölik, hogy ilyenkor szűken fizet az esztendő. Tudnivaló, hogy ez nem a madarakon múlik. S ha rossz a termés, az a határi csősz mindenkinél előbb megsuhintja, koplaltatja, Ahogy a pap az oltárról él, úgy a csősz a határból. Különben neki sárgul az első cső kukorica, neki mézesedik az első dinnye.

És a gólyák kora gyermekségünkben ott éltek az eszünk alján. Olyankor is, ha éppen a telet töltötték Afrika csücskeiben, messzi. Havas farsangokon kerekedő lakodalmakban százféléképp előpántlikázódtak a gólyanóták:

„...rég megmondtam ne járj le a tóra...”

S a százegyedik is róluk:

„Mindig fürdik a gólya, mégis sáros a tolla...”

Iskolán kívül a magunk örömeire kiáltottunk föl hozzájuk versikéket, ha suhanni láttuk őket. Később egynémelyikét Bálint Sándor gyűjtésében is föltalálhattam ezeknek a csacskaságoknak:

Gólya, gólya, gilice mit vöszöl a szádban?

Szöröcskét, szöröcskét. Minek az a szöröcske?

Szitát kötögetni. Minek az a szita?

Korpát szitálgatni. Minek az a korpa?

Disznót hizlalgatni. Minek az a disznó?

Kocsit kenyogetni. Minek az a kocsi?

Szálfákat hordani. Minek az a szálfa?

Deszkákat csinálni. Minek az a deszka?

Kis házat csinálni. Minek az a kis ház?

Legényöket, lányokat bele hívogatni, abban táncolgatni.

A madarak ilyenkor fél szemmel bámultak ránk, kinyújtott nyakukat csak olyankor mozdították, ha a másik szemükkel is meg akartak bennünket nézni. Készültünk-e a fogadásukra? Nem tudom már. De ha a tavasz korai mezőit jártuk, és sárga virágú gólyahírré lertünk, az posta volt nekünk. Arról, hogy jönnek. Arról, hogy már útban vannak hazafelé. Ez a hazájuk. Itt költenek, innen indulnak családostól zordon, more teleink elől, hogy majd újra hazajölessenek.

Ennél többet Ūrge Miskától nem tudhattunk meg, pedig az régóta figyelte őket. Hanem ahogy jobban nyiladozni kezdett az eszünk kapuja, hát egyre jobban megéheztünk az ismeretekre. Egyszer, ahogy bicskára, baltára érlelődött már a

kezünk, háborút járt elődeinktől kiismerve a periszkópot, olyat eszkbáltunk. Egyszerű szerkezet az. Az elsőháborús katona mindennapos szerelvénye volt. Mint a gyalogsági ásó. Szögletes csőben két szembefordított tükör. Annak golyózáporban is kidugták tetejét a lövészárokból. Magasra. Amit a tükör látott, levetítette a biztonságban levő bakának a másik tükörbe, a gödör fenekére. Kieszeltük, hogy egy ilyen háztető fölé menő periszkóppal beleshetünk a gólyafészekbe. Nem riasztgatjuk vele, mégis közelebb kerülünk életük titkaihoz. Mai nyelven az ilyen szerkezetet tán valami madárlesnek neveznék a szakemberek. Hát mi a madárlesünket Verik Palcsi cimborámmal állítottuk föl, az öreg Ūrge Miska bácsi háza mögött. Fölváltva vizitáltuk a gólyacsalád életét. Nem írtunk mi le semmit. Eszünk emlékező palatáblájára jegyeztük a látottakat. Néha tusakodtunk a facsó alján. Máskor órákon át elbeszélgettünk a látottakon. A föltalálás izgalmaival tudósítottuk egymást, ahogy papírral, ronggyal, spárgával, néha rézdróttal építették, fonogatták fészkeiket a gólyák. Ahogy mellük tollát megtépték, hogy minél puhább legyen a bélés, és testmeleg érje majd a tojást. Amilyen gondnal hoztak új gallyakat, s időmígtatták a régibe.

Akkor még nem tudtuk, hogy a hazafelé vezető útjukon már összeismerkednek a párok. Hogy megérkeztek után harmadik hétre fészekbe kerül az első tojás. Két nap múlva a második. S ez így megy ötig. Azután kotlanak. Fölváltva. A gólyasszony többet ül, mint a férfi. Az elmegy bogarászni. Hoz a feleségének is. Kapálódzó lábú békát, élő siklót, visító mezei pockot. Ilyenkor, ha az asszony kosztol, a férfi ereszkedik a tojásokra.

Felnőtt fejfel emberi tulajdonságok magyarázódnak életvitelükbe. Pedig állatkák. Hanem sok más madártól elütően egynyári házaseletet élnek. A kutatók szerint, telelésük idején legtöbbször nem is egy helyen tanyáznak, mert ott vándorolnak legelőről legelőre, sáska a legfőbb ételük. Afrikában sáskamadárnak nevezik őket. Mégis annyira tudnak a párok egymáshoz ragaszkodni, ha valami éri egyiküket, néha évekig előzvegykednek, mire újra összeállnak mással.

— Ezt is a harctéri fürkésző tükörből olvasták ki? — kérdezi közbevetőleg a halász.

— Dehogy. Ehhez se az eszünk, se a periszkópunk nem lett volna elég hosszú. Hanem, mivel maga az ország főgólyászára, Jakab Bélára hivatkozott, hát kihúzta belőlem a dicsekvést. Én vele dolgozom egy munkahelyen tíz éve. S talán szégyellhetném, ha nem ismerném érdeklődését, eredményeit, ha nem érdekelnének az ő révén összegyűlt gólyatörténetek. S ha így, az ő ismereteit az enyimével kitoldom, hát nagy szavakkal mondhatom, ha érdekli.

— Izgat, akár valami regény. Még tán meg se tudnám hazudtolni.

— Akkor mondom tovább. Ahogy egymás etetésére hordják az ételt, olykor csőrből csőrbe adódik. Ūj házásokra mondják, hogy egymás szájából esznek. A gólyák is majdnem. De amikor jobb az idő, evés idejére feláll az anya, hagyja szelőlőzni a tojásokat. Fordít is rajtuk, mint a kotló. Hűvösebb, széljárásos, esős időben azért nem hagyják szabadon a fészekaljákat, hanem a férfigólya kucorodik az utódokra. Az sem ritka látvány, hogy az asszony megy el hazulról. Kicsit megjárhatja elgémberedett tagjait, vadászgat, legelészik, fürdőzik, vagy csak fél lábon ácsorogva, csukott szemmel mereng.

A negyedik héten már kelnek a kicsik. Az első nap az első csimasz kikukkant a tojáshéjból. Nagy erőfeszítést kívánó munkával vágja ki magát a világra. Az anyja sokszor megnézi. Kívülről kopogtat neki, biztatja fiát. Másnapra szabadon inog a feje a kicsinek, és már kérérdzkedik a másik kölyök. Reggelre az elhagyott tojáshéj kikerül a fészekből. Pár nap alatt három-négy fióka feje imbolyog a fészek völgyébe húzódva. Szorgalmas, etető munka kezdődik a csöndeskés hetek után. A kicsik követelőznek. Minden mozdulatra kitátják csőrüket. Eleinte egyik madár is ellátja őket. De egy mindig örül áll az utódok mellett. Hogy ki ne essenek. Mert az maga a halál. Ha kiesnek, a szülő nem tudja etetni őket. Tudomást sem vesz róluk. Kívül a kicsi hiába sír. Ha emberi kezek visszateszik, néha el sem fogadja a szülő. Nem ad neki enni. Sorsára hagyja. Hiába sír a szülői szeretet után. A kis

golya úgy tud könyörögni, mint az éhes csecsszopó. Eteti a többbit. Hogy azok életrevalók, minél előbb szárnyra ereszkedők legyenek.

A kelés utáni első napokban félig megemésztett hányadékkal traktálják kicsinyeket a szülők. Mindenféle emésztő nedvekkel vegyes táplálékukat odatálalják a fészek közepére, amin a kicsik, valami biztatásra lakmározni kezdenek, mint kiscsókák a szitakötővel érkező anya kínálásán. A növekedő utódok egyre nagyobb étvággal ostromolják a szülőket. Eleven zsákmány kerül eléjük. Ott a fészek szélén folyik a földarabolás, hadd tanuljanak az ivadékok, étvágyuk ne lohadjon. Igazságosan osztódik el az élelem, hogy egyszerre tudjanak szárnyra kelni.

Szárazabb időjárásakor, szöcske-, kabócaszüret idején naponta többször fordulva hozzák a szülők az ivóvizet. Ceruzavastagságú sugárban öntik a kicsik kitátott szájába. De nagy forróságban a fejükre is locsolnak, a szárnyukat védőernyőnek tartva fölébük, akárcsak esőzéskor, viharban, hideg szelek járásakor. Fűrésztés helyett végigbalhazzák tollazatukat. Igazítják, rendre tanítgatják őket, ahogy a fészeklakást is gondosan kipelenkazzák. Az ürüléket kidobálják, s az öregek maguk is kiibrikálnak a fészekből.

Minden mozdulatuk célzatos, tanító.

Amikor a kicsik felnőtté fehér-fekete ruhája kinő, órákat ácsorognak, szárnyukat próbálgatják, edzenek. Az öregek nyár közepén már bátorságra ihingetik a fiatalokat. Szeliden taszigatják őket a fészek szélére, a mélység fölé, ahol az egyensúlyt csak szárnyuk igénybevételével tarthatják meg. Őket is így taníthatták. S akik őket, azokat is ugyanígy, minden golyaősre visszamenőleg.

A gyávaság leküzdésében új fogáshoz folyamodnak az öregek. A kamaszkorú, nagy étvágyú gyerekeiknek furton-furt hordják az élelmet, de nem a fészekre szállnak, hanem a házgerincre. Onnét mutogatják a kíváncsi falatokat. Az éhesebb, életrevalóbb fióka leküzdve félelmét, bizonytalan imbolygással röppen anyja mellé. Meg is kapja jutalmát. Kétszer is kap, amíg gyávább testvérei a nyálukat nyelik. Hanem az éhség az oroszlánt is megszelídíti. Emezek is leröppennek az enni-valóért. További két hét múlva már a szülőkkel szállnak valami közeli vadászterületre. Az ismeretlen világban tudniuk kell, hol lakik a tücsök, hol a kisbéka, gyík, csiga.

Augusztus elején hat golya tipródik a fészken. Éjszakánként az öregek a háztetőről vigyázzák a nyugalmat.

Gyakran a fiatalok indulnak el hamarabb a déli féltekére. Több idő kell nekik? Az öregek egy-két héttel később sereglenek össze, hogy nekivágjanak a több ezer kilométeres távolságnak.

Iskolakezdésre megürültek a fészek. Iskolát kezdeni öröm. Újra együtt lenni. De sajnás bolyongott bennünk, s az óvodában Horváth Ilonkától, Baráth Viktorkától tanult kis dal fakadt ki belőlünk:

*Sárgul már, sárgul már a falevél,
Megfújta, megfújta az őszi szél,
Szomorú, szomorú lett a határ,
Elment a, elment a golyamadár!*

Fújtuk olyan erővel, hogy üzenetünk bizonyosan utolérte őket. Hittünk benne.

És Jakab Béla druszám szemetükrével toldva meg a magam golyaismereteit, tudom, hogy amíg az 1958-as golyaszámláláskor 7473 madárpár fészkel Magyarországon, addig 1979-ben csak 4844. Fájdalmas nagy a csökkenés. Okát, 1981-ben, a golyavédelem nemzetközi évében, több ország tapasztalatait summázva, a rohamosan ránk szakadt civilizációval magyarázzák. Sietve szárítjuk ki, fogjuk termelés alá a vízjárásos golyalegelőket. Vegyszerrel kapálunk, így mérgezzük a madártáphelyeket. Új házakat építünk, a leleményes golyát eltessékeliük onnét. Rakodik a magasfeszültségű vezetékek oszlopaira, veri, csapkodja agyon őket az áram.

Azért ez a megye, Szabolcs-Szatmár, az ország második helyén 529 fészekkel dicsekedhet. Leggolyásabb Hajdú-Bihar a maga 579 fészkeivel. Csongrád megye a 170 golyapárjával a lista leghátsó soraiban szorong.

Jakab Béla összegzéseiből mondom, 1979-ben 84 fészekben özvegy gólyák laktak. Nem ennyi ugyan a magányos madár, de azokat nem tudja senki megszámlolni. Esténként seregelnék össze megszokott fasoraik koronáin, nyolcas, tízes csoportokban.

Örömmel látjuk, hogy rohamosan változó világunkhoz az értelmes gólyák idomulni tudnak. Az ősi időktől fán fészkelő gólyák közül 1651 pár választotta fészekaljázatnak a vezetékeket tartó oszlopokat. Az áramszolgáltató vállalatok szerelői, kicsi biztatásra, a gólyák iránti vonzalmukból, érintésvédelmük és a zavartalan áramszolgáltatás biztosítására fém fészektartókat szereltek föl a póznák csúcsaira. A gólyák talán örülnek is a magasabbra került fészkeknek, ahonnan messzebbre ellátni a falu felett.

905 pár maradt meg a megszokott lehetőségek mellett, azaz fákon fészkelnek. Akácokon, fenyőn, nyárfán. Épületeken, kéményeken még 2005 pár üthetett tanyát. Pajtákon, szárkúpok, szalmakazlak tetején 283 szülőpár látta biztosítottnak lakbérletét.

A gyalogjáró megfigyelő távcsővel is két kilométernyit leshet eltűnedező mivoltuk után. Aztán pára lesz belőlük, csönd marad utánuk. A magyar gólyák ősi költözésének útvonala, tudósi gyűrűzések évtizedes vizsgálatait egybevetve, ismert. Délkeletnek indulnak vándorútjukra, Kisázsian keresztül érkeznek a Szuezi-csatorna fölött Afrika területére. Innét a Nílus folyó útvonalát követve haladnak délnek. Útközben különböző csapatok lemaradoznak. Pihennek, eszegetnek. Lelohad bennük a tél elől való menekülés tüze? Némelyek Közép-Afrikában várják, hogy idehaza kivirítson a jöttüket szírommal köszöntő gólyahír.

Eljutnak a Fokföldre is. Ez már fatornyos kis falunkhoz vagy tízezer kilométerre esik. Annyi az vissza is. Afrika-szerte más országok gólya-állampolgáraival vegyest is megjelenhetnek. Nem keverednek, házasodnak. Békésen elidőznek a hazai kikeletig. Amikor hírlelik a tavasz közeledtét, mind az idegrendszerébe írott útlevele alapján vonul. A gólya, a magas Észak kivételével, Nyugat-Afrikától kezdve lakja Európa minden országát Japánig. De az odaváló születésű nem is keveredik soha magyar földre. Itt még mandulaszemű gólyát nem pipáltak a tudósok!

Hazafelé sebesebben repülnek, naponta 3–400 kilométert is megtesznek. Kifelé immel-ámmal ballagnak.

Meddig él a gólya? A tévhit a varjút száz évet élőnek hiszi. A gólyatudósok 29 év, 3 hónap és 18 napos gólyát számon tartanak, de az irodalom a 70 évet tekinti felső határnak, a varjú 18 éves korában elköszön az árnyékvilágtól.

